

ДІАГНОСТИКА ПЕРЕДУМОВ УТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У ЗАПОРІЗЬКОМУ РЕГІОНІ

Досліджено передумови утворення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні. Визначено проблеми та перспективи створення кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості. Обґрунтовано напрями розвитку кластерних об'єднань підприємств.

Preconditions of formation of klasterly associations of the enterprises of the food industry in the Zaporozhye region are investigated. Problems and prospects of creation of klasterly associations of the enterprises of the food industry in the Zaporozhye region are defined. The directions of development of klasterly associations of the enterprises of the food industry in the Zaporozhye region are proved.

На сучасному етапі ринкових перетворень реформування підприємств харчової промисловості залишається одним з найважливіших напрямів. За станом виробничо-технічної бази, структурою, техніко-економічними показниками й розвитком інфраструктури харчова промисловість України значно відстає від економічно розвинених країн, особливо щодо комплексної переробки сировини, механізації й автоматизації виробничих процесів, а також фасування та упаковки готової продукції. Тому особливої актуальності набуває процес науково-виробничої інтеграції підприємств харчової промисловості, одним з найбільш ефективних шляхів якої є використання кластерного підходу. В сучасних умовах кластери визнані однією з найбільш ефективних форм інтеграційних систем. Кластерний підхід дає змогу об'єднати підприємства, уряд і місцеві інституції для ведення конструктивного діалогу в напрямі підвищення результатів діяльності та пропонує дієві механізми співробітництва бізнесу й уряду.

Таким чином, концепція кластера представляє новий спосіб бачення національної економіки, економіки регіону, а також указує на нові ролі підприємств харчової промисловості, прагнучих до підвищення конкурентоспроможності. Велика значущість кластерів приводить до нової парадигми менеджменту підприємств харчової промисловості, необхідність в якій усвідомлюється достатньо рідко.

Дослідженню передумов утворення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості присвячено низку наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та дослідників, серед яких А. Маршалл, М. Портер, С. Соколенко, А. Череп та ін.

Аналіз досліджень умов утворення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості виявив відсутність узагальнення причин, проблем і методично обґрунтованої концепції створення та функціонування кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості з урахуванням специфіки розвитку вітчизняних підприємств, що зумовлює необхідність і актуальність дослідження поставленої проблеми.

Мета роботи – обґрунтувати передумови утворення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні.

Стан харчової промисловості є стратегічним інтересом держави, тому що харчова індустрія – це одна з провідних структуроформуючих галузей не лише агропромислового й промислового комплексів, а й усього народного господарства України. За обсягом продукції промислового виробництва за видами діяльності харчова промисловість знаходиться на другому місці після металургії та оброблення металу, значною мірою визначає прогрес економіки всієї країни.

Найважливішою складовою стратегічного розвитку харчової промисловості є підвищення конкурентоспроможності підприємств харчової промисловості на національному та світовому ринках шляхом удосконалення основних технологічних систем відповідно до вимог науково-технічного прогресу.

Харчова промисловість Запорізької області у 2010 р. нараховувала 219 підприємств. Обсяг виробленої ними продукції становив 6509,5 млн грн або 9,7 % від загального обсягу промислового виробництва в регіоні та 3,8 % від обсягу продукції харчової промисловості по Україні [1].

Основним фактором позитивної динаміки розвитку підприємств галузі в Запорізькому регіоні стали своєчасні і цілеспрямовані зусилля в її технічному переозброєнні, впровадженні сучасних технологій, вдосконаленні маркетингової діяльності.

Особливо перспективним напрямком розвитку підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні в сучасних умовах є механізм інтеграції підприємств через застосування кластерних технологій.

Передумови теорії кластерів зустрічаються в роботах А. Маршалла. Так, в своїй книзі “Принципи економічної науки”, яка вперше була опублікована в 1890 р., він розкриває питання зовнішнього спеціалізованого територіального розподілу [2, с. 354]. Проте, найбільшою популярністю по теорії кластерів користуються роботи М. Портера. У роботі “Міжнародна конкуренція” М. Портер дає широковідоме визначення кластера: “Клас-

тер, або промислова група – це група близьких, географічно взаємозалежних компаній і пов’язаних з ними організацій, які спільно діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю напрямів діяльності й взаємодоповнюють один одного” [3, с. 258].

За визначенням основоположника кластерного підходу в Україні Соколенко С.І.: “Кластер – це територіальне об’єднання взаємопов’язаних підприємств і установ в межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня” [4, с. 435]. В Запорізькому регіоні формуються об’єктивні передумови для впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості.

Одним із ключових факторів розвитку регіону є інфраструктура. Якість інфраструктури в цілому у Запорізькій області дещо вища, ніж в середньому в Україні (рис. 1) [5].

Рис. 1. Рейтингова оцінка розвитку інфраструктури Запорізької області

Ключовими факторами інфраструктури, що сприяють розвитку економіки регіону є якість залізничної інфраструктури, розвиток портової інфраструктури, а також якість електропостачання та енергетична інфраструктура. Стримуючим фактором для Запорізької області, як і для України в цілому, є низька якість автомобільних доріг. За даними показниками розміру ринку та рівня розвитку бізнесу Запорізька область має високі перспективи, зокрема ключовими факторами розвитку ринку та бізнесу, які сприяють розвитку економіки регіону є розмір зовнішнього ринку, кількість та якість місцевих постачальників, наявність високопрофесійних кадрів, значна кількість закладів освіти різних рівнів (рис. 2) [5].

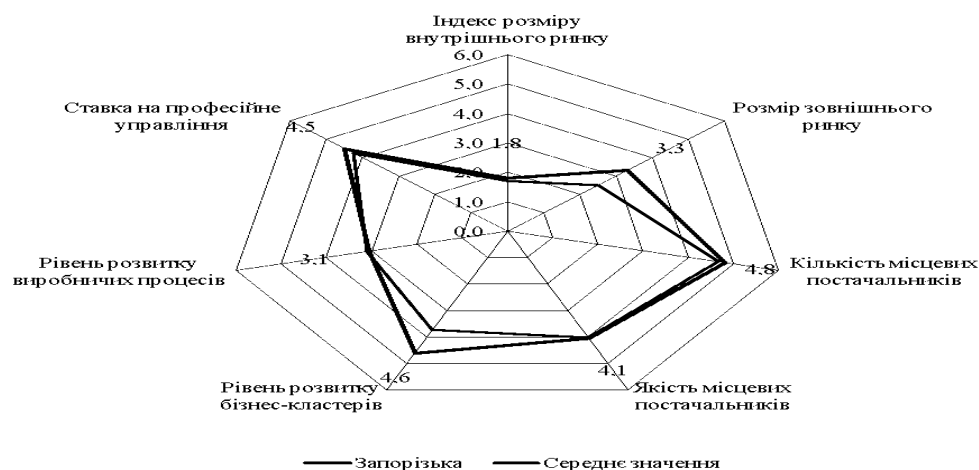

Рис. 2. Рейтингова оцінка рівня розвитку бізнесу та розміру ринку

За цими чинниками область достатньо конкурентоспроможна також у світі, зазначені фактори створюють сприятливі умови для динамічного розвитку регіону, у тому числі розвитку регіонального співробітництва на основі розбудови мережі кластерних структур. Послаблює складову розвитку бізнесу невисокий рівень розвитку виробничих процесів – в області переважають трудомісткі методи і виробничі технології попереднього покоління (переважно третього та четвертого технологічного укладу).

На ефективність ринку товарів у регіоні позитивно впливає лояльність регіональної митної політики, а також умови та інтенсивність конкуренції на внутрішньому ринку, стримуючими факторами регіонального розвитку залишаються система оподаткування та вплив монополій (рис. 3) [5].

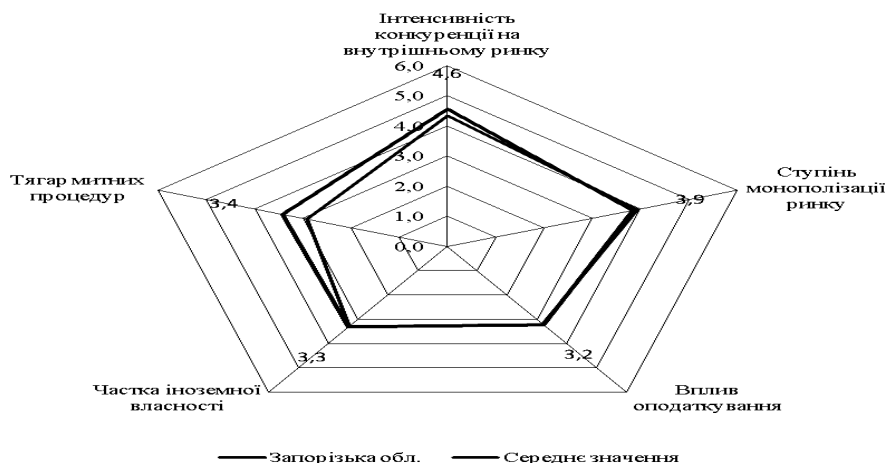

Рис. 3. Рейтингова оцінка рівня ефективності ринку товарів

Ставка на професійне управління і співпрацю у відносинах працівник-працедавець – відносно потужні передумови розвитку регіону, негативними факторами, які послаблюють ефективність ринку праці є жорстко регламентована практика наймання і звільнення працівників та відсутність залежності оплати праці від її продуктивності (рис. 4) [5].

Рис. 4. Рейтингова оцінка рівня ефективності ринку праці

Впровадження кластерних об'єднань здатне, на нашу думку, збільшити ефективність ринку праці через об'єднання зусиль бізнесу, влади та системи професійної освіти.

До передумов впровадження кластерного підходу підприємствами харчової промисловості Запорізького регіону можна віднести наявність інституціонального середовища для створення нового типу мережових інноваційних структур. У склад інституціонального середовища входить:

- значна кількість інноваційно-активних підприємств харчової промисловості. Станом на 2010 р. частка інноваційно-активних підприємств харчової промисловості Запорізького регіону склала 13,9 % [1];
- наявність мережі спеціалізованих науково-дослідних установ у галузі сільського господарства та переробної промисловості (Таврійська державна агротехнічна академія, Інститут олійних культур УААН та Інститут механізації тваринництва УААН) які можуть сприяти розвитку кластерного об'єднання підприємств шляхом забезпечення учасників необхідною науково-технічною інформацією;
- наявність спеціалізованих навчальних закладів з підготовки необхідних кадрів (Запорізький національний університет; Запорізький національний технічний університет; Запорізька державна інженерна академія; Таврійська державна аграрна академія тощо) [6].

На особливу увагу, з точки зору утворення та розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні, заслуговує інвестиційна привабливість галузі збоку відчизняних та іноземних інвесторів. На початок 2011 р. у харчову промисловість було залучено 234416,4 тис. грн або 24 % від загальної суми іноземних інвестицій у Запорізькому регіоні, але це на 2 % менше, ніж у 2010 р. [1].

Також є позитивним досвід створення в регіоні кластера бджільництва "Бджола не знає кордонів". Створення кластера сприяло впровадженню більш інтенсивних технологій виробництва меду та розширило межі

використання продукції бджільництва. Але наявні досягнення кластерного об'єднання на жаль не нашли повного відображення у статистичних показниках виробництва меду (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Наявність бджолосімей та виробництво меду сільськогосподарськими підприємствами

Регіон	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Приріст/зменшення 2011 р. до 2008 р., %
Наявність бджолосімей, шт.					
Запорізька обл.	2626	2596	2261	1527	-41,85
Мелітопольський район	118	116	119	77	-34,75
Виробництво меду, ц					
Запорізька обл.	740	1009	606	541	-26,89
Мелітопольський район	19	27	32	30	+57,89

В період з 2008 по 2011 рр. як в області в цілому, так й в Мелітопольському районі спостерігається від'ємна динаміка приросту бджолосімей сільськогосподарських підприємств, при цьому якщо у період, що розглядається, кількість бджолосімей в області зменшилася майже на 42 %, то динаміка зменшення бджолосімей у Мелітопольському районі виглядає дещо краще – мінус 35 %. Більш позитивною виявляється динаміка виробництва меду сільськогосподарськими підприємствами – якщо в області з 2008 по 2011 роки виробництво меду зменшилося на 27 %, то у Мелітопольському районі за той же період виробництво меду збільшилося на 57 %, що на фоні зменшення кількості бджолосімей може свідчити про переважно інтенсивний тип виробництва меду сільськогосподарськими підприємствами Мелітопольського району.

Успішний досвід функціонування зазначеного агрокластера свідчить про необхідність розвитку кластерних об'єднань і в інших сферах харчової промисловості регіону. Серйозні перспективи розвитку має Запорізький аграрно-харчовий кластер завдяки початку реалізації з 2009 р. проекту “Купуй Запорізьке – обирай своє”, в основу якого покладено розповсюдження бренду з цією ж назвою.

У склад проекту входить 22 підприємства – виробників продуктів харчування і понад 100 об'єктів торгівлі. Торговельні підприємства м. Запоріжжя розташували в себе плакати із закликами: “Купуй Запорізьке – обирай своє!” та ввели в свій асортимент місцеві товари, позначивши їх спеціальними цінниками.

З метою оцінки ефективності запровадження кластерного підходу до розвитку цього проекту пропонується порівняння частки продукції місцевих виробників в магазинах-учасниках проекту, міста Запоріжжя та області, а також кількості створених робочих місць і підприємств малого та середнього бізнесу до розробки та втілення програми зі створення кластера та за період її реалізації. Але в агрохарчовому секторі Запорізької обл. є серйозні проблеми, а саме:

- значне скорочення обсягів виробництва основних видів продовольчих товарів. Так у 2010 р. порівняно з 2003 р. індекс обсягів виробництва скоротився у 1,4 рази;
- на багатьох підприємствах галузі використовується застаріле обладнання й технології, що негативно впливає на ефективність їх роботи;
- низька продуктивність у сільському господарстві області;
- нерозвиненість інфраструктури.
- продукція місцевих товаровиробників продуктів харчування у торговельних крамницях, кіосках Запорізького регіону представлена лише на 0,4 %.

Особливостями фінансування інноваційної діяльності Запорізької області в 2000–2010 рр. є недостатня диверсифікація джерел фінансування цієї діяльності: досить висока вага власних коштів (98,7–96,6 %), лише 0,1–0,4 % складала інвестиції з держбюджету [1]. З інших джерел інноваційна діяльність промислових підприємств Запорізької області майже не фінансувалася (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами та видами економічної діяльності (2010 р.), тис. грн

Галузь	Усього	У т.ч. за рахунок коштів:					
		власних	держ. бюджету	позабюджетних фондів	кредитів	іноземних інвесторів	інших
Промисловість	128595,1	127895,1	700,0	–	–	–	–
Переробна промисловість	128595,1	127895,1	700,0	–	–	–	–
Виробництво харчових продуктів, напоїв	15884,7	15884,7	–	–	–	–	–

Також при впровадженні кластерного підходу треба враховувати ряд чинників, що негативно впливають на використання кластерного підходу з метою розвитку підприємств у Запорізькому регіоні, а саме: відсутність державної підтримки кластерних об'єднань; відокремленість підприємств; недостатній рівень довіри підприємців один до одного й до органів влади; недостатня інформованість підприємців щодо сутності поняття “кластер”; недовіра до можливості ефективного застосування кластерів у сучасних умовах; нестача коштів для

реалізації кластерних проектів, небажання ризикувати через відсутність нормативно-правових документів, що регулюють діяльність кластерів; недостатні гарантії підтримки кластерних проектів з боку інституційних інвесторів; слабка мотивація до створення кластерів у регіональних підприємств; відсутність налагодженого партнерства між органами влади та підприємницьким сектором.

Отже, нами було розглянуто передумови утворення та розвитку кластерних об'єднань харчової промисловості у Запорізькій області. Вигідне географічне розташування, цінні природно-кліматичні умови та історико-культурні ресурси, зацікавленість органів державної влади у кластерній моделі розвитку економіки регіону, наявність розгалуженої інфраструктури, високий рівень розвитку бізнесу, значна конкурентоспроможність продукції підприємств і організацій, а також наявність висококваліфікованої системи професійної освіти та професійних кадрів створюють передумови для впровадження в регіоні мережі кластерних структур у харчової промисловості регіону.

Стосовно перспектив подальшого розвитку кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості в Запорізькому регіоні зазначимо наступне. Як перспективу подальших наукових розробок у цьому напрямі необхідно розглянути можливість створення кластерів у різних підгалузях харчової промисловості, а саме молочної та хлібопекарської. Подальші дослідження за даною тематикою пов'язані з оцінкою інноваційного потенціалу підприємств учасників кластерного об'єднання, визначення рівня взаємозв'язків та взаємодії між ними з метою визначення ефективності діяльності та перспектив розвитку кластера.

Література

1. Статистичний щорічник Запорізької області за 2010 рік / за ред. В. П. Головешка. – Запоріжжя : Голов. упр. статистики у Запорізькій обл., 2011. – 490 с.
2. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – М. : Прогресс, 1993. – 994 с.
3. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993 – 896 с.
4. Соколенко С. И. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации / С. И. Соколенко // Безопасность Евразии. – 2002. – № 1. – С. 432–437.
5. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011 [Електронний ресурс] // Фонд “Ефективне управління”. – Режим доступу: http://www.competitiveukraine.org/competitive_report
6. Череп А. В. Створення та розвиток кластерних об'єднань підприємств харчової промисловості: теорія та практика : монографія / А. В. Череп, Т. В. Пуліна. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2011. – 260 с.

УДК 330.1:658

І. М. РЄПНА

Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

РАНЖУВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Розглянуто результати рейтингового аналізу вітчизняних промислових підприємств за обсягами та структурою реалізованої промислової продукції. Доведено, що темпи розвитку промислового сектора економіки є наслідком ефективного управління активами саме промислових підприємств країни що детермінує якість та спрямованість економічного зростання держави. Виокремлено пріоритетні напрями подальшого розвитку промислового виробництва.

The results of rating analysis of domestic industrial enterprises are considered after volumes and structure of the realized industrial products. It is well-proven that rates of development of industrial sector of economy are the consequence of effective management of assets exactly of industrial enterprises of country that determines quality and orientation of the economy growing of the state. Priority directions of further development of industrial production are distinguished.

Промисловість є однією з провідних галузей економіки, яка утворює фундамент науково-технічної трансформації, економічного зростання і соціального прогресу суспільства. На сьогоднішній день в країні нараховується майже 125 тис. промислових підприємств. На фоні прояву кризових явищ наявність стійкої тенденції щодо збільшення кількості промислових підприємств свідчить про покращення загальної національної економічної ситуації, підвищення рівня протипотрібності і зацікавленості інвесторів у вливанні капіталу в реальні активи країни.

В межах попереднього дослідження [1, с. 225–232] було виявлено, що в промисловості зосереджена найбільша кількість активів (30–35 %) економіки України (рис. 1). Аналізу ефективності їх формування та використання присвячені праці багатьох відомих вітчизняних і закордонних вчених (І.А. Бланк, Б. Лев, Гері Кокінз, Джеймс Р. Хитчнер, М.К. Марінічева, О.Г. Мендрул, О.Б. Бутнік-Сіверський та ін.) які пояснюють це тим, що виробнича діяльність традиційно акумулює в собі більш широкий спектр економічних активів. Зважаючи на те, що кількість підприємств промисловості складає тільки 12–14 % від загальної кількості суб'єктів ЄДРПОУ за основними видами економічної діяльності, то слід приділити більше уваги дослідженню економікоутворюючих напрямів підприємницької діяльності.